

HET VOORKOMEN VAN SNEEUWGANS, ROODPOOTVALK EN BEFLIJSTER IN FRYSLÂN, 1989-1998

Michiel Versluys en Dick Schut

In 'Twirre' van september 1998 is voor het laatst iets geschreven over het Bijzondere Soortenproject Niet-Broedvogels (BSP/nb) van SOVON Vogelonderzoek Nederland. Vier keer eerder werd het voorkomen van enkele vogelsoorten in Fryslân aan de hand van de ingestuurde gegevens belicht [SCHOLTEN E.A. 1995, VERSLUYS E.A. 1996, VERSLUYS & SCHUT 1997, 1998].

Sneeuwganzen tussen kolganzen
Laaxum 1998 Martin Brandsma

INLEIDING

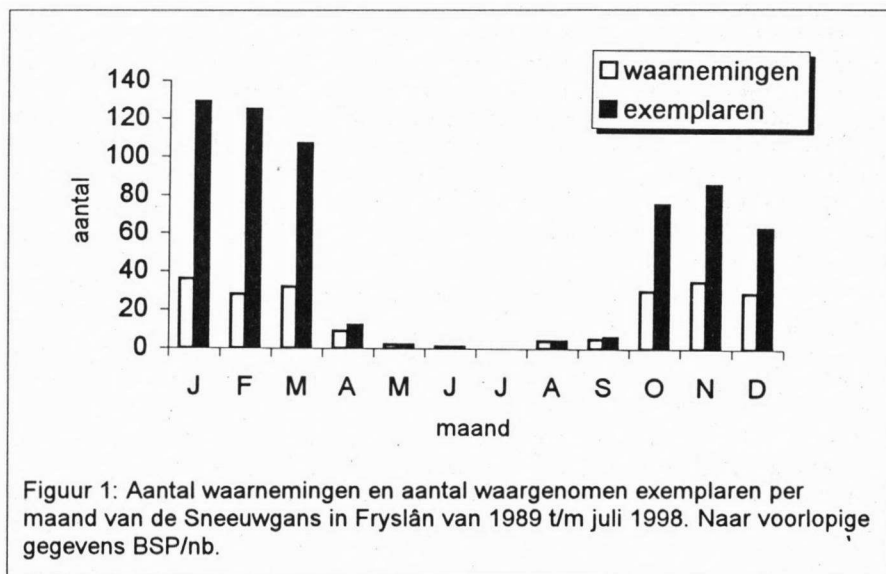
Het BSP/nb-project van SOVON is nog steeds populair bij veelvogelwaarnemers. Tientallen waarnemers, uit Fryslân en daarbuiten, sturen trouw hun waarnemingen in. Het project ging van start in 1989 en heeft tot en met 1998 ongeveer 20.000 waarnemingen in Fryslân opgeleverd. Het 10-jarige bestaan van het project en de grote hoeveelheid gegevens deden ons besluiten om een verslag te maken van de periode 1989-1998. Hieraan wordt momenteel hard gewerkt. We verwachten dat het een mooi overzicht zal geven van het voorkomen van 80 schaarse en zeldzame vogelsoorten in onze provincie. We hopen dat het verslag in 2001 verschijnt. De tiende verjaardag van het project betekent niet het einde; ga dus gewoon door met insturen van gegevens!

In deze aflevering kijken we naar het voorkomen van Sneeuwganzen, Roodpootvalk en Beflijster aan de hand van waarnemingen die tot juli 1998 waren ingestuurd en verwerkt.

SNEEUWGANS

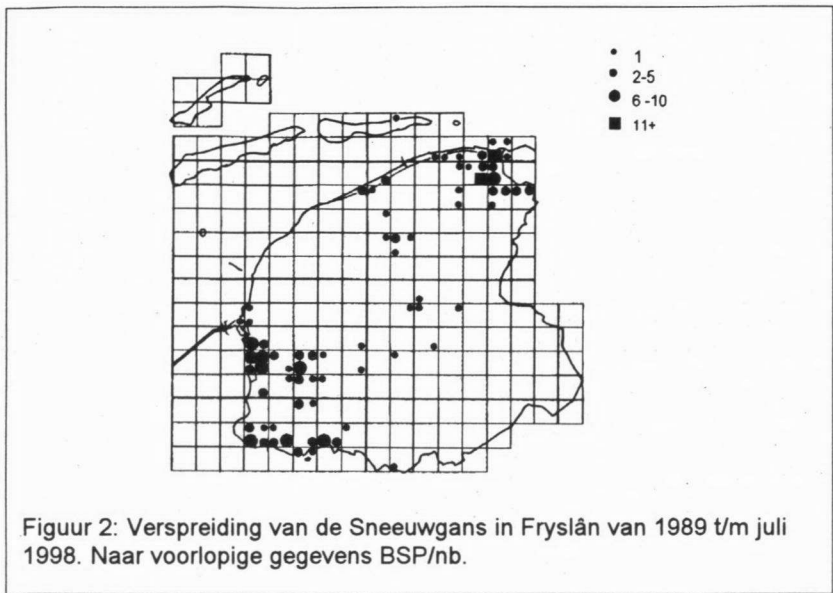
Sneeuwganzen broeden vooral in de toendragebieden van Noord-Amerika en overwinteren aan de noordkust van de Golf van Mexico. In ons deel van Europa wordt deze soort jaarlijks waargenomen, maar het is onduidelijk in hoeverre het om wilde vogels gaat. Sneeuwganzen worden in gevangenschap gehouden, zodat vermoedelijk van de waargenomen dieren exemplaren ontsnapt of losgelaten zullen zijn. Zij kunnen zich vervolgens aansluiten bij de andere ganzensoorten die ons land bezoeken. Een wilde herkomst in ons land is bewezen door de waarneming van een in Canada gekleurd individu in 1980 [VAN DEN BERG & BOSMAN 1999]. In de periode 1990-1995 verbleven 's winters maximaal 21-33 Sneeuwganzen in ons land [KOFFIJBERG E.A. 1998]. Voor zover bekend broedt deze soort (nog) niet in ons land [LENSINK 1996A, 1996B].

Het Friese bestand bevat 211 waarnemingen die op 598 individuen betrekking hebben. Figuur 1 laat zien dat de soort bijna het hele jaar in

Fryslân voorkomt; alleen juli waarnemingen ontbreken. Van oktober tot en met maart is een opvallend constant aantal waarnemingen per maand zichtbaar. Bijna alle oktober waarnemingen vallen ná de 15de en de meeste

maart-gevallen komen uit de eerste helft van die maand. De soort is bij ons dus vooral een wintergast. Het voorkomen lijkt op dat van verschillende andere ganzensoorten in onze provincie en laat zien dat

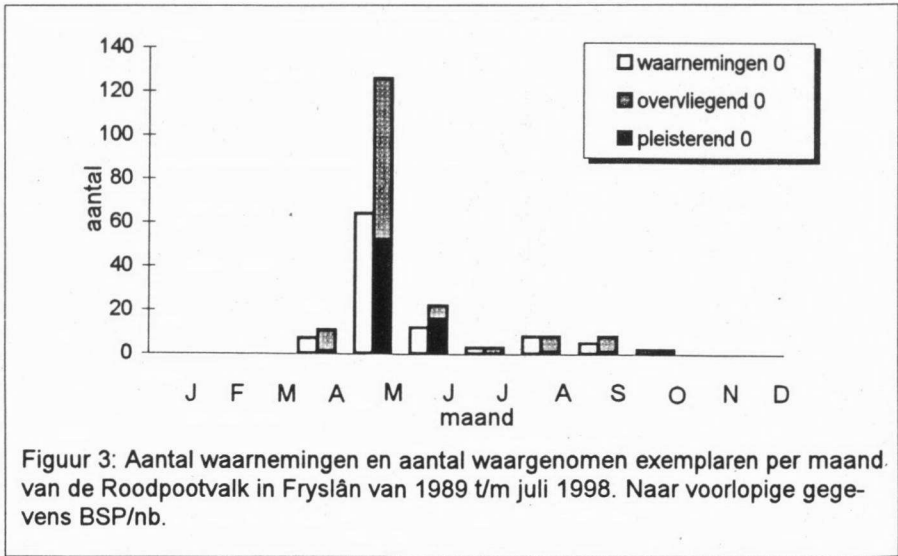
Sneeuwganzen zich als wilde vogels gedragen. Dit laatste blijkt ook uit het zeer spaarzame voorkomen in de zomer. Bovendien komen 16 van de 21 waarnemingen in april t/m september uit de omgeving van Anjum (steeds één ex.), zodat de kans groot is dat ze op hetzelfde individu betrekking hebben. Het kaartje (figuur 2) laat zien dat deze soort vooral is gezien in de Zuidwesthoek (inclusief Gaasterland en de omgeving van Makkum-Workum) en aan de westkant van het Lauwersmeer. Het kaartje (figuur 2) laat zien dat deze soort vooral is gezien in de Zuidwesthoek (inclusief Gaasterland en de omgeving van Makkum-Workum) en aan de westkant van het Lauwersmeer. Het gaat om bekende ganzengebieden in onze provincie. Van de Waddeneilanden is slechts één waarneming bekend, een opvallend verschil met het Friese voorkomen van de Roodhalsgans [VERSLUYS & SCHUT 1998]. Veel waarnemingen hebben betrekking op meer dan één individu en in de periode 1991-1995 zijn opvallend vaak 7 exemplaren per melding genoteerd. We nemen aan dat het hierbij vaak om dezelfde individuen kan gaan. Veelal zijn ze in Gaasterland waargenomen, maar ook wel bij Anjum. De vroegste herfstdatum van dit veronderstelde zevental is 30 oktober (1991) en de laatste voorjaarsdatum is 16 maart (1992). Enkele meldingen in beide genoemde gebieden van 8 exemplaren in oktober

1994 kunnen ook op deze individuen betrekking hebben. Dit voorbeeld geeft aan dat mogelijk ook bij andere meldingen herhaaldelijk dezelfde vogels zijn doorgegeven. Het voorkomen in Fryslân lijkt niet veel veranderd te zijn sinds de periode 1979-1983 [SOVON 1987]. De BSP-nb-gegevens suggereren dat de soort tegenwoordig vaker wordt gezien aan de westkant van het Lauwersmeer, maar dit kan ook een gevolg zijn van verschillen in waarneeminspanning in beide gebieden rond 1980 en in de jaren '90.

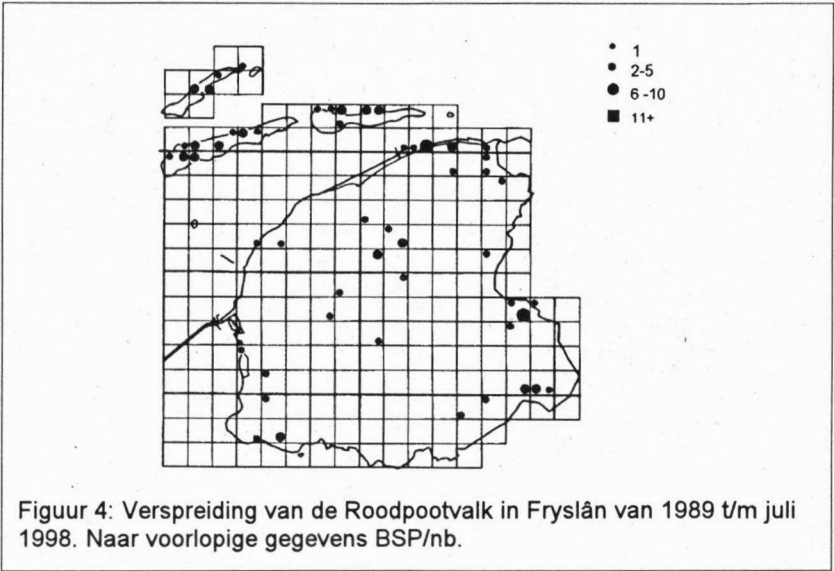
ROODPOOTVALK

In Europa broedt de Roodpootvalk tegenwoordig vooral in zuidelijk

Rusland (15.000-40.000 paren) en in Hongarije (ca. 2.200 paar). Zowel in als buiten de broedtijd leeft deze soort groepsgewijs. Over de trek bestaat nog veel onduidelijkheid, omdat verplaatsingen zich op grote hoogte afspelen en flinke afstanden onafgebroken worden afgelegd. In de herfst vliegen de valken in een breed front over de oostelijke Middellandse Zee, op weg naar wintergebieden in de zuidelijke helft van Afrika. In het voorjaar wordt een westelijker route gebruikt, die voert over Malta, Italië en ZO-Frankrijk. Ten westen van deze streken verschijnen ze zelden; op het roofvogeltelpunt Gibraltar is de soort heel zeldzaam [FINLAYSON 1992]. Aanhoudende oostelijke winden in april-juni resulteren soms in een talrijk voorkomen in West-Europa. In het voorjaar van 1992 vond een ongekend grote invasie plaats die 1.500-2.000 Roodpootvalken naar Nederland bracht. Ook in voorjaar 1988 was er een invasie in ons land [BIJLSMA 1997, HAGEMEIJER 1994, SIERDSEMA 1989, SOVON 1987, TUCKER & HEATH 1994]. In het BSP/nb-bestand zitten 99 waarnemingen, die op 178 individuen betrekking hebben. De soort is in de periode 1989-1998 jaarlijks in onze provincie gezien. Figuur 3 laat zien dat, ook in Fryslân, het voorjaar de beste tijd is en toont ook het forse aandeel overvliegende individuen. De vroegste waarneming valt op 18 april (1992) en de laatste voorjaarswaarneming is gedaan op 13 juni (1989). De piek in de maand mei springt in het oog. Precies de helft van die waarnemingen komt uit het invasie-

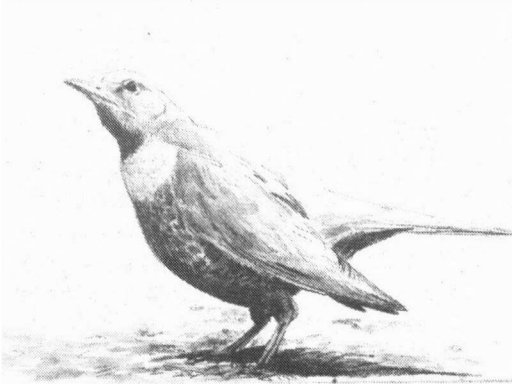
jaar 1992 (32x), maar ook mei 1989 doet leuk mee met 13 meldingen. In beide jaren ligt de nadruk op de laatste tien dagen van de meimaand. Het nazomervoorkomen is maar een fractie van dat in het voorjaar en de vroegste en laatste datum zijn respectievelijk 28 juli (1994) en 10 oktober (1990). Meldingen op 23 juni en 9 juli (1989) vallen een beetje tussen de wal en het schip. Het zien van één Roodpootvalk is al iets bijzonders; maar meer dan één exemplaar in een kwartblok is ook mogelijk en is zelfs in bijna éénderde van de gevallen genoteerd. Records zijn de 10 exemplaren bij West-Terschelling (23 mei 1989) en 13 exemplaren in Gaasterland (30 mei 1992). Misschien gaat het hierbij om (dag)totalen tijdens trektellingen? Op het kaartje (figuur 4) is te zien dat deze soort op allerlei plekken kan opduiken. Een accent op de Waddeneilanden komt naar voren en lijkt niet uit een grotere waarneem-intensiteit verklaard te kunnen worden. Bij het Schoor (nabij Holwerd) en bij Bakkeveen is wel sprake van een hogere waarneeminspanning dan elders op het vasteland. Een vergelijking met het Atlasproject 1979-1983 is niet zo zinvol vanwege het onregelmatig verschijnen van de soort [SOVON 1987]. Heel intrigerend is het vermoeden van HAGEMEIJER [1994] dat de West-Europese invasies omvangrijker lijken te worden, ondanks de slinkende broedpopulaties. De kans om deze prachtige soort in onze streken te zien stijgt dus misschien?

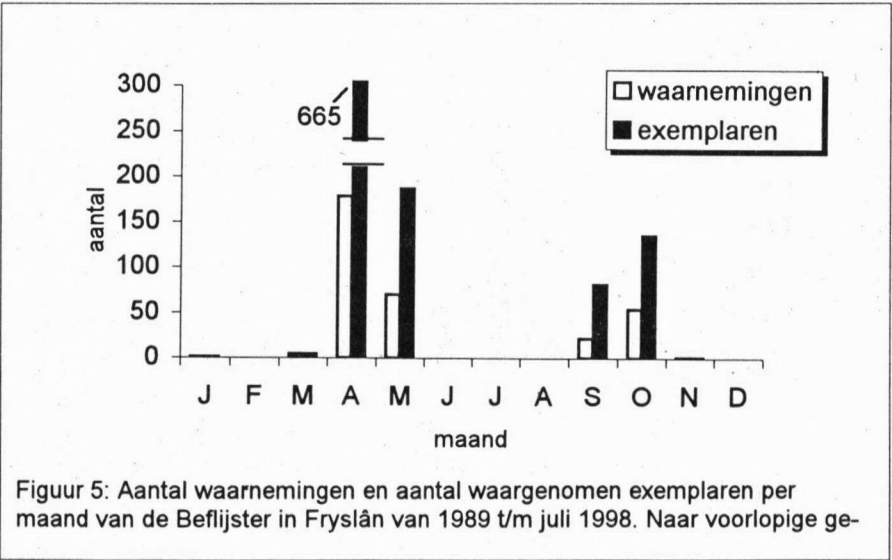
BEFLIJSTER

De Beflijster heeft in Europa twee gescheiden broedgebieden. In Midden- en Zuid-Europa broedt de ondersoort *alpestris*, terwijl Scandinavië en de Britse Eilanden worden bewoond door de ondersoort *torquatus*. In Scandinavië ligt het zwaartepunt in Noorwegen, waar enkele tienduizenden paren broeden. De wintergebieden van beide ondersoorten liggen in NW-Afrika, Zuid-Spanje en Zuid-Frankrijk.

Scandinavische vogels passeren ons land in het voor- en najaar [JANIGA & POXTON 1997]. Hun passage vindt vooral 's nachts plaats, net zoals bij veel andere lijstersoorten.

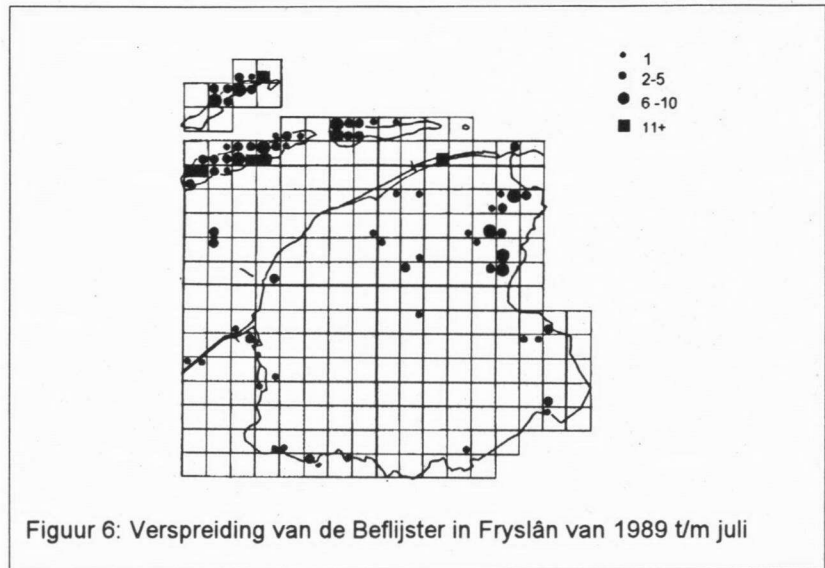

Beflijster bij Nieuwe Bildtzijl door Martin Brandsma

In het najaar ligt hun route vooral ten westen van ons land, over de Britse Eilanden. In het voorjaar trekken ze in een breed front over Europa naar het noorden, waarbij veelal stuwingsopbouw optreedt langs de kust van het continent. Ook in ons land wordt de soort vooral langs de kust gezien [SOVON 1987]. Het BSP/nb-bestand bevat 333 waarnemingen van 1.076 individuen. Hiervan zijn maar 10 exemplaren als overvliegers genoteerd, wat niet verwonderlijk is bij een nachttrekker. Uit figuur 5 blijkt dat het najaarsvoorkomen heel bescheiden is. De vroegste en laatste datum zijn respectievelijk 17 september en 12 november (1995). De meeste oktober-waarnemingen komen uit de eerste helft van de maand. Drie waarnemingen op 30 maart (1989, 1994 en 1995) vormen het startschot voor een opvallend voorkomen in het voorjaar. April is de maand bij

uitstek, waarna in mei een uitloop volgt. In april ligt de nadruk op de laatste tien dagen, want 58% van de waarnemingen valt in dat tijdvak. In mei valt maar liefst 75% van de meldingen in de eerste tien dagen. Uit de tweede helft van mei komen slechts 7 meldingen, waarvan de laatste op de 30e (1998). Het 'plaatje' van figuur 5 wordt beïnvloed door de activiteiten van twee waarnemers op Terschelling, want bijna de helft van alle meldingen is van hen afkomstig. Heel regelmatig is de aanwezigheid van meer dan één Belfijster in een kwartblok genoteerd. Meldingen met dubbele cijfers zijn niet zo uitzonderlijk, want eind april / begin mei gebeurde dit 18 keer en eind september / begin oktober 4 keer.

Figuur 6: Verspreiding van de Belfijster in Fryslân van 1989 t/m juli

Kwartblokrecords tot nu toe zijn: 79 exemplaren (22 april 1998), 58 exemplaren (18 april 1995), 54 exemplaren (25 april 1995), 35 exemplaren (30 april 1998) en 30 exemplaren (28 sept. 1997), 2 oktober 1993), steeds op Terschelling en Vlieland. Het kaartje (figuur 6) toont een nadruk op de Waddeneilanden, ook als we rekening houden met het intensieve veldwerk

op Terschelling. De noordkust van het vasteland is erg 'wit'; is de soort daar echt zó schaars? In de gemeenten Kollumerland en Achtkarspelen speelt een waarnemerseffect mee, want bijna alle meldingen komen daar van één actieve medewerker. De zuidelijke helft van de provincie is opvallend leeg, terwijl Belfijsters daar tijdens het

Atlasproject in de periode 1979-1983 toch herhaaldelijk zijn aangetroffen [SOVON 1987]. De huidige verspreiding en het jaarpatroon passen goed bij het bovenbeschreven beeld van de trek door Europa.

LITERATUUR

- BERG, A.B. VAN DEN & C.A.W. BOSMAN 1999. Zeldzame vogels van Nederland. GMB Uitgeverij, Haarlem / Stichting Uitgeverij van de KNNV, Utrecht.
- BIJLSMA, R.G. 1997. In W.J.M. Hagemeijer & M.J. Blair (eds.). The EBBC Atlas of European Breeding Birds, their distribution and abundance. Poyser, London.
- FINLAYSON, C. 1992. Birds of the Strait of Gibraltar. Poyser, London.
- HAGEMEIJER, W. 1994. Invasie van Roodpootvalk *Falco vespertinus* in het voorjaar van 1992; grootste invasie van deze soort in Nederland. *Limosa* 67 (1): 7-14.
- JANIGA, M. & I.R. POXTON 1997. In W.J.M. Hagemeijer & M.J. Blair (eds.). The EBBC Atlas of European Breeding Birds, their distribution and abundance. Poyser, London.
- KOFFIJBERG, K., J. BEEKMAN, L. VAN DEN BERGH, C. BERREVOETS, B. EBBINGE, T. HAITJEMA, J. PHILIPPONA, J. PROP, B. SPAANS & M. ZIJLSTRA 1998. Ganzen en zwanen in Nederland in 1990-95. *Limosa* 71 (1): 7-32.
- LENSINK, R. 1996a. Vreemde vogels in de Nederlandse avifauna: verleden, heden en wat voor een toekomst. *Vogeljaar* 44 (4): 145-164.
- LENSINK, R. 1996b. De opkomst van exoten in de Nederlandse avifauna: verleden, heden en toekomst. *Limosa* 69 (3): 103-130.
- SCHOLTEN, K., M. VERSLUYS & D. SCHUT 1995. Zeldzame en schaarse trekvogels in Fryslân 1989-1993. *Twirre* 6 (1): 1-4.
- SIERDSEMA, H. 1989. Influx van Roodpootvalken *Falco vespertinus* in voorjaar 1988. *Limosa* 62 (3): 155-157.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON.
- TUCKER, G.M. & M.F. HEATH 1994. Birds in Europe, their conservation status. Cambridge, U.K.; Birdlife International (Birdlife Conservation Series no. 3).
- VERSLUYS, M., K. SCHOLTEN & D. SCHUT 1996. Slechtvalk, Smelleken en Klapekster in Fryslân. *Twirre* 7 (3): 1-5.
- VERSLUYS, M. & D. SCHUT 1997. Schaarse en zeldzame vogels in Fryslân 1989-96. *Twirre* 8 (2): 1-6.
- VERSLUYS, M. & D. SCHUT 1998. Roodhalsgans, Casarca en Rouwkwikstaart in Fryslân. SOVON Bijzondere soortenproject Niet-Broedvogels 1989-1997. *Twirre* 9 (3): 7-12.

DANKWOORD

Naast de anonieme tellers uit de periode 1989-1991, willen we ook de volgende tellers die gegevens over de drie besproken soorten hebben aangeleverd, bedanken:

T. Baas (Alkmaar), S. Bakker (Oldemarkt), T. Bakker (Groningen), P. Bauwens (Utrecht), H. v.d. Berg (Drachten), P.Y. Bergkamp (Amsterdam), M. Berlijn (Epen), R.F.J. van Beusekom (Huizen), D. Blok (Winsum-Groningen), P.J. de Boer (Leeuwarden), S. Boersma (Stiens), E.W.F. Brandenburg (Bolsward), P. de Bruin (Harlingen), R. Brouwer (Callantsoog), A.J. Cameron (Wierum), S. Deuzeman (Velp), A.A. Dijkstra (Oegstgeest), E. Douma (Anjum), H. Engelman (Leeuwarden), L. Engels (Leeuwarden), K.M. Eschbach (Leeuwarden), J. Feddema (Ferwerd), A. Ferwerda (Hallum), P. Ferwerda (Leeuwarden), H. Groot (Haarlem), T. de Groot (Gorredijk), N.F. van der Ham (Alkmaar), F.G.S.M. Hieselaar (Heemstede), E. van Hijum (Warns), Y.S. Hoekstra (Amersfoort), J.C.E.W. Hooijmeijer (Koudum), It Fryske Gea (Eernewoude), J.N. IJnsen (Stiens), K. Jager (Jonkersland), T. Jager (Wolvega), J. Jansen (Broekhuizenvorst), J. de Jong (Kollum), J. de Jong (Nijkerk), J. de Jong (Ureterp), J.F. de Jong (Buren-Ameland), J. Jukema (Oosterbierum), P.G. Kan (Wormerveer), B. Koks (Groningen), D. Kuiken (Harlingen), F. Majoor (Arnhem), T. Mank (Bilthoven), H.J. Meijer (Drachten), J. Nap (Kampen), W.T. de Nobel (Amsterdam), R. Oosterhuis (Arnhem), E. Oosterveld (Opende), A. Ouwerkerk (Hoorn-Terschelling), F. Parmentier (Purmerend), H. Raaijmakers (Hulshorst), T. Roosjen (Marssum), H. Ruiters (Langelille), K. Scholten (Bakkeveen), P.G. Schrijvershof (Capelle aan de IJssel), D. Schut (Leeuwarden), J. Schut (Nieuwe-Pekela), W. van Splunder (Bergen-NH), M.J. Swart (Drachten), P. Thomas (Bennebroek), O. Tol (Buitenpost), L. v.d. Vaart (Kreileroord), D. Veenendaal (Usquert), M. Versluys (Harlingen), W. Visser (Leeuwarden), W. v.d. Waal (Amsterdam), M. v.d. Weide (Nijmegen), J.J. Werkman (Hollum-Ameland), P. van der Wielen (Heerhugowaard), A.P. Wielink (Kampen), E. Wijmenga (Veenwouden), B. Winters (Medemblik), S. Witvoet (Buitenpost), O.W. Zijlstra (Nieuwe Niedorp).

Dick Schut, SOVON-Fryslân, BSP/nb-coördinator, p/a SOVON Vogelonderzoek Nederland, Antwoordnummer 2505, 6573 ZX Beek-Ubbergen